

O OCASO ANUNCIADO DA TARTARAÑA CINCENTA

Xabier Vázquez Pumariño*

No planeta existen 14 especies de tartarañas (ou máis, se atendemos ás novas revisións taxonómicas). Algunhas teñen grandes áreas de distribución como a gatafornela (*Circus cyaneus*) ou a tartaraña das xunqueiras (*Circus aeruginosus*), mentres que outras viven en áreas moi concretas como a tartaraña das Illas Reunión (*Circus mallardii*). Trátase de rapinas de mediano ou pequeno tamaño, propias de hábitats abertos, isto é, non forestais, que aniñan directamente no chan. Se nos fixamos nestes dous sinais de identidade, teremos xa parte da chave do porqué as súas poboacións están en serio declive. Considerada como “Vulnerable”, recentemente vense de solicitar o seu cambio de categoría a “En perigo de extinción”. Vexamos por que.

Ahmet Yilmaz

A día de hoxe contamos con diferentes estimas da poboación e mesmo censos máis ou menos completos da súa presenza tanto a nivel español como galego. A principios dos 90 estimábase a súa poboación en Lugo en 150 parellas reprodutoras. En 1998 creouse un grupo de traballo dentro da Sociedade Galega de Ornitoloxía para estimar as súas poboacións en vista da súa aparente diminución e a manifesta falla de información real sobre as mesmas. Os resultados presentáronse en 2002 tanto no “V Congreso Galego de Ornitoloxía”, que coincidiu coa alarma lanzada polo fatídico Prestige, e un pouco antes na “VII Reunión Ibérica sobre Aguiluchos en Sevilla”⁽¹⁾. Nese momento estimouse a súa poboación reprodutora entre 800 e 1.548 parellas.

Posteriormente, en 2006 e no marco dun Censo “nacional” desenvolvido por SEO/BirdLife e dirixido por unha das maiores especialistas mundiais no xénero, Beatriz Arroyo, determinábase que en Galicia quedan entre 503 e 695 parellas⁽²⁾. Aquí, atopamos xa un declive evidente entre finais dos anos 90 e o ano 2005, no que se desenvolveu o traballo de campo do

censo. Resulta interesante que, se ben se asocian de xeito excesivamente simple as tartarañas cincentas con grandes chairas de cereal, propias doutras áreas da Península Ibérica como as dúas Castelas, o Val do Guadalquivir ou Aragón, vemos como Galicia se sitúa como a cuarta comunidade autónoma en importancia en números absolutos para a especie, só por detrás de Extremadura, Andalucía e Castela e León.

Máis adiante, en 2008, a Xunta de Galicia contrata os traballos para a redacción do Plan de Conservación da tartaraña cincenta (e tamén da gatafornela), para o que se fai unha nova estima poboacional en 2008 e 2009⁽³⁾ e na que se volve constatar un lixeiro declive (en só 2 ou 3 anos): entre 487 e 645 parellas reprodutoras.

AS CAUSAS DO DECLIVE

As causas do declive están claramente asociadas á perda de hábitats tanto de caza como de nidificación.

Cómpre deterse no hábitat de nidificación da especie. Ao contrario que noutros lugares da Península onde cría no medio do cereal, en Galicia, as tartarañas aniñan nas toxearas, que adoitan estar situadas en lugares máis ou menos chairas, no medio ou nas proximidades doutras áreas abertas (pasteiros, cereal). Pois ben, toxos hai moitos, pero toxearas non. As que foron quedando tras o abandono da gandería caprina e ovina, o cultivo masivo de piñeiros e as concentracións parcelarias, están situadas nas proximidades dos cumios dos montes, xustamente alí onde o chan é máis esquelético e non permite o cultivo. Pero esta situación podía empeorar e así foi: a obsesiva, enfermiza e transversal febre da sociedade galega por non permitir que nin un metro cadrado da superficie galega estea “improdutiva” levou á plantación destes espazos con especies arbóreas de crecemento rápido, é dicir, piñeiros e eucaliptos.

Circus pygargus

O hábitat da tartaraña atópase cada vez máis ameazado pola eucaliptización do monte non explotado ou “improdutivo”. Nas imaxes, terreo de toxos roturado e plantado de eucaliptos (á esquerda); e expansión dun eucaliptal cara á superficie de toxeiros (á dereita).

Constátase como ano tras ano, colonia tras colonia, a tartaraña vai desaparecendo baixo a roturación forestal, en todos os casos, amparada pola propia Xunta de Galicia e, en case todos, con subvencións europeas tramitadas pola propia Administración. Sobran os comentarios. Neste senso, estes valiosos hábitats (moitos deles recollidos na Directiva de Hábitats) non gozan do aprecio da poboación galega, todo hai que dicilo, mesmo da máis concienciada coa defensa ambiental. Incluso no Banco de Terras de Galicia son concibidos como lugares a “poñer en valor”. Hai aquí un amplo campo de concienciación pendente se é que chegamos a tempo de facer algo.

Obviamente, a construción de parques eólicos no cumio dos montes, sobre estes hábitats, tamén tivo unha incidencia notable, chegando mesmo á eliminación física de varias colonias. No canto de evitalo, a Administración responsable bendicou estudos de impacto ambiental onde non se contemplaba, sequera, a presenza de “fauna”, como pasou no monte de O Páramo, onde existía unha excelente colonia.

Sobre o hábitat de caza, hai que dicir que, ou ben son áreas de monte baixo pero de pouca cobertura vexetal -hábitats escasos- ou ben, pasteiros. En comarcas como A Limia, onde hai cereal, tamén empregan estes hábitats. Porén, moitas veces as tartarañas cazan sobrevoando as cunetas. A simplificación e case esterilización dos nosos pasteiros artificiais, non naturais, e o emprego masivo de biocidas no cereal -ou noutros cultivos- fai que se teñan que conformar tristemente con pequenos retais de hábitats marxinadas das pistas e estradas. Neste aspecto hai que constatar que xa se atoparon diferentes contaminantes organoclorados en sangue en tartarañas en Galicia⁽⁴⁾.

EN PICADO, A PARTIR DE 2008

Tras a elaboración do documento que debería servir para a aprobación do Plan de Conservación da tartaraña cincuenta e da gatafornela en Galicia, a Xunta decidiu que o útil era abandonalo nun caixón. Así, a partir de 2008, de xeito completamente voluntario e altruísta, e sen que a administración pública dispuxese un euro (e incumprindo as súas competencias en materia de biodiversidade), en Habitaq puxemos en marcha unha metodoloxía de seguimento de colonias da especie para inferir a súa tendencia poboacional. Os resultados, que foron presentados na “XIII Reunión do Grupo Ibérico de Aguiluchos” en Valsain (Segovia) en novembro de 2015, son tremendos: a poboación actual estaría entre as 220 e as 307 parellas reprodutoras⁽⁵⁾, o que supón unha caída do 55,8% en só seis anos. A caída é coherente e similar coa determinada para a provincia de Ourense por Tapia e Gil (2015).

As explicacións de novo hai que buscalas na transformación do hábitat. Toxeiras xa case non quedan e o cultivo de piñeiros no interior foi masivo ao abeiro do Plano de Desenvolvemento Rural (PDR). Tamén o hábitat de caza cambiou brutalmente nestes anos. O que antes eran pasteiros de maior ou menor calidade (naturais ou artificiais) son agora cultivos de millo (transxénico), asociados a un uso tan intenso do chan e a un emprego tan masivo de herbicidas e insecticidas que son auténticos desertos (iso si, verdes) que non teñen o máis mínimo interese para a fauna salvaxe.

Esta brutal transformación explícase polo declive da “industria láctea” que non pode importar penso (soia sudamericana, millo norteamericano) e ten que esquilmar o territorio propio. En definitiva, cando se fala da defensa dun “sector produtivo” como é o lácteo, falamos tamén de cargar sobre o medio natural e, polo tanto, sobre a sociedade coa externalización de extraordinarios custos ambientais. Deberíamos repensar toda a organización produtiva galega no canto de xerar respostas automáticas de defensa de actividades insostibles e nefastas para o medio ambiente e a biodiversidade, a sociedade e a economía.

A TARTARAÑA GALEGA

Non existe unha poboación galega de tartaraña como tal, senón que toda a poboación europea está interconectada. Hai comunidades autónomas que fan esforzos pola súa conservación, como por exemplo Andalucía. Outras non fan nada, o que supón unha insolidariedade inxustificable entre comunidades, pois algunhas somos auténticos buracos negros para a especie que botan por terra o traballo dos demais.

Porén, sendo certo o anterior, a poboación galega de tartaraña ten unha característica diferencial, que o 50% dos individuos son melánicos, teñen unha variación na cor da plumaxe que os fai completamente escuros, algo inédito na totalidade da súa área de distribución mundial, polo que a responsabilidade de preservar determinado *pull* xenético recae case en exclusiva en nós.

Por último, todas as poboacións europeas están en declive por transformación dos hábitats. En Estremadura, por exemplo, viñedos tradicionais moi empregados pola especie son cultivados agora en “espaldera” o que os converte en lugares estériles. As grandes colleitadoras de cereal seguen a arrasar milleiros de niños, mesmo as variedades de cereal que acurtan o seu ciclo agravan o problema. Por todas estas razóns, solicítouse ao Ministerio de Medio Ambiente o cambio de categoría da especie para “En Perigo de Extinción”, o mesmo que en Galicia⁽⁵⁾.

*Xabier Vázquez Pumariño é biólogo e consultor ambiental en Habitaq.

BIBLIOGRAFÍA CITADA

- (1) Vázquez Pumariño, X. e Nercellas Méndez, M. 2002a. Distribución, estima poboacional e uso do hábitat de *Circus cyaneus* e *Circus pygargus* en Galicia (NW España). Palestra no V Congreso Galego de Ornitoloxía. Santiago de Compostela, novembro 2002.
- (2) Arroyo, B. e García, J. 2007. El Aguilucho cenizo y el Aguilucho pálido en España. Población en 2006 y método de censo. SEO/BirdLife. Madrid.
- (3) Habitaq / Vázquez Pumariño, X. 2009. Plan integral de conservación da gatafornela (*Circus cyaneus*) e a tartaraña cincuenta (*Circus pygargus*). Xunta de Galicia. Consellería do Medio Rural. DX de Conservación da Natureza. Informe inédito.
- (4) Terraube, J., R. Mateo, B. Arroyo, F. Mougeot, A. Pinilla, F. Crystal, A. Guerrero, X. Vázquez & R. Limiñana 2009. Organochlorine compounds in blood plasma of Montagu's (*C. pygargus*) and pallid harriers (*C. macrourus*) breeding in Spain and Kazakhstan. Raptor Research Foundation 2009 Annual Conference, Pitlochry Scotland.
- (5) Tapia, I.; Gil-Carrera, A.; Vázquez-Pumariño, X. 2015. Decline of montagu's harrier (*Circus pygargus*) population in Galicia (Northwestern Spain). Wingspan, 24(1): 17.